

Ганна ВОЙТІВ, Ольга КРОВИЦЬКА:

Ілля Кучеренко. Актуальні проблеми граматики.

Львів: Світ, 2003. 226 с.

Кафедра української мови Львівського національного університету імені Івана Франка щороку поповнює свою видавничу скарбницю новими публікаціями. Протягом останніх років вийшло друком чимало навчальних посібників, методичних матеріалів, наукових збірників і словників тощо. Більшість з них безпосередньо пов'язана з дидактичними проблемами викладання української мови у вищій школі: І. С. Дідик “Практичні заняття з синтаксису для студентів слов'янського відділення філологічного факультету” (Львів, 2002); Д. Г. Гринчишин “Програма з історичної граматики української мови для студентів філологічного факультету” (Львів, 2003); “Практичні завдання з української діалектології” (Львів, 2002); І. М. Кочан, Н. М. Захлопана “Контрольні завдання з методики викладання української мови (для студентів філологічного факультету заочної форми навчання)” (Львів, 2002); І. М. Кочан “Практичні заняття з основ культури мовлення та стилістики (для студентів 4 курсу денного відділення філологічного факультету)” (Львів, 2001); І. М. Кочан “Програма педагогічних практик та методичні рекомендації до їх проведення” (Львів, 2003); М. П. Білоус, З. М. Терлак “Культура ділового мовлення” (Львів, 2003) та ін.

Побачили світ також цікаві лексикографічні праці, зокрема: І. М. Кочан, Н. М. Захлопана “Словник-довідник з методики викладання української мови” (Львів, 2002); Д. Мазурик “Нове в українській лексиці. Словник-довідник” (Львів, 2002); М. П. Білоус, О. А. Сербенська “Енциклопедія українського слова. Практичний словничок-довідник” (Львів, 2003). Науковці кафедри української мови звертають увагу також на актуальні питання українського мовознавства, на малодосліджені проблеми розвитку та функціонування української мови. Саме це засвідчує книжка Іллі Кучеренка “Актуальні проблеми граматики” (Львів, 2003). Після закінчення 1952 р. відділення логіки, психології та української мови філологічного факультету Київського державного університету ім. Т. Шевченка автор книжки активно займається науковою діяльністю. У 1956 р. він захистив кандидатську дисертацію “Порівняльні конструкції у сучасній українській літературній мові”; 1967 – докторську “Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія”. Від 1968 р. доктор філологічних наук, 1969 – професор; у 1966–1987 рр. – завідувач кафедри української мови Київського державного університету ім. Т. Шевченка. Протягом тривалого часу був редактором наукового збірника “Українське мовознавство”.

Потрібну справу зробив укладач книги і водночас автор ґрунтовної передмови завідувач кафедри української мови Зеновій Терлак. Він не тільки дав можливість широкочасу філологічному загалові ознайомитися з творчим набутком непересічного мовознавця, а й, об'єднавши розрізнені статті проф. І. Кучеренка під одним заголовком, допоміг яскравіше виявити цілеспрямованість, послідовність, взаємозалежність деяких теоретичних пошуків автора. У рецензованому виданні вміщено вибрані статті мовознавця, в яких розглядаються частиномовне значення прийменників і слів з ад'єктивною семантикою, логіко-граматична структура речень з однорідними членами та звертаннями, оригінально трактуються такі поняття, як *пряма мова*, *слова автора* та ін.

Збірник розпочинається зі статті “Грамматична характеристика дієприкметників і їх місце в системі частин мови”. Проф. І. Кучеренко звертає увагу на те, що попри

виразно виділені семантичні, морфологічні та функціональні риси, які характеризують дієприкметник, нема єдиного теоретично обґрунтованого його тлумачення. Автор аналізує найпоширеніше в сучасних граматах тлумачення дієприкметника як такої форми дієслова, що сполучає ознаки дієслова і ознаки прикметника. Однак дослідники, детально зупиняючись на “дієслівних” ознаках дієприкметника, побіжно, як неістотні, характеризують ознаки прикметникові. Аналізуючи дієприкметник з погляду основних категорій дієслова – стану, виду і часу, І. Кучеренко доводить, що ці визначальні ознаки є лише доказом віддієслівності, а не дієслівності дієприкметника. Натомість дієприкметнику насамперед притаманні характерні логічні категорії роду, числа та відмінка, властиві для прикметника. Синтаксична роль дієприкметника в реченні характеризує його також як прикметник, тобто він буває невідокремленим чи відокремленим означенням. З огляду на сказане проф. І. Кучеренко відносить дієприкметник до категорій звичайних віддієслівних відносних прикметників.

Нетрадиційний погляд на прикметники переважає і в інших дослідженнях вченого. Зокрема, у статті “Семантика основи ад’єктивних слів” він називає ад’єктивними слова у традиційній граматиці, які належать до порядкових числівників (перший, сьомий і ін.), займенників (такий, всякий, кожний, самий), дієслів (дієприкметники – працюючий, писаний). Аналізуючи ці слова з погляду семантичних можливостей, мовознавець доходить висновку, що всі вони передовсім виражають ознаку предмета, а тому порядкові числівники та дієприкметники і частину займенників (типу той, цей, такий, усякий, кожний та ін.) можна зараховувати до прикметників.

Учений також ставить перед собою завдання подолати усталений погляд на службові частини мови. Своєрідне трактування значеннєвої природи прийменника знаходимо у статті проф. І. Кучеренка “Лексичне значення прийменників”. Автор звертає увагу на те, що, вважаючи прикметник словом, тобто лексично повноцінною одиницею, представники традиційних поглядів на граматику тим самим суперечать тезі про асемантичність прикметника. На його думку, наявність лексичного значення у прийменників виявляється у перекладності прийменників, їхній здатності вступати у синонімічні та антонімічні відношення. Дослідник виділяє такі семантичні поля прийменників: просторові, цільові, стосунку, часові, причини, способу дії та міри, які акумулюють інформацію про особливості семантики прийменників, що “... визначається високим ступенем узагальненості, яка, однак, не означає “збіднення”, “стирання” чи навіть “втрати” лексичного значення” (с. 54). Другою особливістю прийменника є його багатозначність, оскільки прийменник у кожному випадку конкретизується в контексті.

Стислий аналіз синтаксичних потенцій прийменника висвітлюється в іншій статті проф. І. Кучеренка – “Прийменникова конструкція як синтаксична одиниця мови”. Зацікавлення проблемами синтаксису та оригінальне трактування цих проблем знаходимо у кількох його спеціальних статтях. Зокрема, у статті “Фразеологізм як об’єкт синтаксису” вчений підкреслює, що фразеологізм – це фразеологічне словосполучення, яке завжди складається щонайменше з двох слів, тому воно є *словосполученням*, а не *словом*, *синтаксичною*, а не *лексичною* одиницею. У фразеологічних, як і синтаксично вільних словосполученнях, наявні три способи синтаксичного зв’язку: узгодження, керування і прилягання. За значенням виділяються три групи фразеологізмів: атрибутивні, об’єктні та обставинні. Підкреслюючи тісний зв’язок між вільними і фразеологічними словосполученнями, проф. І. Кучеренко наголошує, що вільні словосполучення стали базою для утворення фразеологізмів. Властива їм емоційність

та образність, яка забезпечує “відтворюваність” у процесі мовлення, дозволяє зберегти їхні синтаксичні риси.

У науковій розвідці “Речення з кількома присудками” І. Кучеренко не погоджується із загальноприйнятим судженням (у сучасних нормативних граматиках) про розуміння як простих – речень з однорідними присудками. Він здійснює зіставний аналіз теоретичних підстав, на яких базуються протилежні тлумачення цього синтаксичного об’єкта, наводить низку конкретних прикладів – і цим аргументує власний погляд на поєднання у таких реченнях кількох предикативних одиниць.

Тему однорідних членів речення та синтаксичних особливостей автор розгортає у таких великих за обсягом статтях, як “Логіко-синтаксична природа речень з однорідними членами”, “Логіко-граматична природа речень з узагальнюючими словами при однорідних членах”. На думку вченого, речення з однорідними членами необхідно вважати складними, оскільки в них виражаються кілька суджень самостійного характеру. Цікаві думки вченого-лінгвіста втілені в наукових розвідках, присвячених синтаксичній функції вокатива: “Синтаксичні функції вокатива і так зване звертання”, “Вокатив як виразник функціонуючого члена речення і так зване звертання”.

Окремі статті вченого стосуються порівняльних конструкцій. На його думку, термін “порівняння” має два значення: 1) акт думки, спрямований на встановлення тотожності, схожості і відмінності; 2) мовна конструкція, що реалізує пізнавальний акт. Структурно порівняння складається з об’єкта і суб’єкта. У системі української мови функціонують безсполучникові і сполучникові порівняння.

Новаторськими є теоретичні міркування щодо прямої мови, які знаходимо у статті І. Кучеренка “Зміст поняття “пряма мова” з погляду синтаксису”. Автор будує статтю у своїй характерній манері: від загальноновизначених у мовознавстві поглядів про поняття “пряма мова” і “слова автора” через низку прикладів, їх аналіз – до узагальнень. І. Кучеренко заперечує визначення прямої мови без чіткого наголошення на синтаксичних особливостях цього поняття. На думку вченого, не доцільно вважати “пряму мову” та “слова автора” особливими синтаксичними явищами, окремими граматичними поняттями: “... окремо взяті пряма мова і слова автора не відрізняються одне від одного. Їх не можна протиставити у граматичному полі. Синтаксично вони є явищами одного роду: якимись реченнями з певними ознаками” (с. 148). Не менш важливим дослідник вважає вивчення з погляду “синтаксичної теорії” питання про те, чим є певна одиниця, яка охоплює пряму мову і авторське повідомлення.

У цілому матеріал рецензованої книжки І. Кучеренка “Актуальні проблеми граматики” позначений своєрідністю і нетрадиційністю. Ознайомлення із цим виданням ще раз переконує нас у тому, що майже кожне мовознавче питання можна розглядати багатопланово, а інколи – навіть із малоочікуваних позицій. Цінність книжки й у тому, що все вміщене у ній витримало випробування часом; оригінальність теоретичних пошуків проф. І. Кучеренка спонукає лінгвістів до інтенсивної праці у царині теоретичного мовознавства.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2004

Прийнята до друку 2.01.2005